

2. Ефимов А. И. Язык сатиры Салтыкова-Щедрина / А. И. Ефимов. — М.: Изд-во МГУ, 1953. — 496 с.
3. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. К. Кучеренко. — К.: Вид-во КДУ, 1959. — 108 с.
4. Мацько Л. І. Стилістика української мови: підруч. / Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М.; за ред. Л. І. Мацько. — К.: Вища школа, 2003. — 462 с.
5. М'яснянкін Л. І. Порівняння в ідіостилі М. О. Шолохова: функціонально-семантичний і прагматичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. І. М'яснянкін. — Х., 2002. — 17 с.
6. Николаева Г. Е. О специфике художественной литературы / Г. Е. Николаева // Вопросы философии. — 1953. — № 6. — С. 94–95.
7. Поезія: Ліна Костенко. Олександр Олесь. Василь Симоненко. Василь Стус. — К.: Наукова думка, 1999. — 272 с.
8. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. — М.: Учпедгиз, 1968. — Т. 3. — 536 с.
9. Харитончик З. А. Сравнение в процессах языковой номинации / З. А. Харитончик, С. Е. Паромчик // Синтагматика слова, словосочетания и предложения. — Волгоград: ВГУ, 1988. — С. 71–91.
10. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови: монографія / Чабаненко В. А. — Запоріжжя: ЗДУ, 2002. — 351 с.

УДК 811.161.2'38

О. О. Сікорська

ЗОНА ПЕРЕТИНУ ПОТЕНЦІЙНИХ ФУНКЦІЙ З ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОЮ КАТЕГОРІЄЮ ПЕРСОНАЛЬНОСТІ

Сікорська О. О. Зона перетину потенційних функцій з функціонально-семантичною категорією персональності.

Статтю присвячено вивченню особливостей взаємодії функцій потенційності з функціями персональності. Аналізуються можливі варіанти вираження можливості/неможливості та необхідності з погляду зв'язку дії з конкретним діячем (особою).

Ключові слова: можливість, неможливість, необхідність, персональність, категорія.

Сикорская О. А. Зона пересечения потенциальных функций с функционально-семантической категорией персональности.

Статья посвящена изучению взаимодействия функций потенциальности с функциями персональности. Проанализированы варианты выражения

возможности/невозможности и необходимости в аспекте связи действия с конкретным субъектом (особой).

Ключові слова: возможность, невозможность, необходимость, персональность, категория.

Sikorska O. O. Intersection zone of the potential functions with the functional and semantical personality category.

The article is devoted to studying of the features interaction of the functions potentiality with the functions personality. Analyzed the possible options for expressing possibility / impossibility and necessity in terms of communication with a specific figure (person).

Key words: possibility, impossibility, necessity, personality, category.

До складу функціонально-семантичної категорії персональності входять узагальнено-особова мікрокатегорія, неозначено-особова мікрокатегорія, які досить тісно взаємодіють з категорією потенційності, а саме з можливістю/неможливістю та необхідністю (в означено-узагальнено-особовому типі функціонування). Для висловлювань, що містять потенційний тип функціонування, характерним є явно виражений модальний відтінок і досить значний ступінь узагальненості. Конкретний факт дії у потенційному типі функціонування є можливим або неможливим для діяча у будь-якому часі. Таке значення постійної можливості/неможливості, необхідності завжди пов'язане із значною узагальненістю. Найчастіше вживаються в потенційному значенні форми 2-ї особи однини ДВ, рідше НДВ. Зв'язок дії з конкретним діячем часто послаблений і ніби виходить на другий план, головне — це характеристика явища, про яке мовиться [2:97].

При вираженні функції можливості, з погляду зв'язку дії з конкретним діячем, можна виокремити два випадки:

1) конкретний факт дії, пов'язаний з мовцем (або з групою мовців, включаючи мовця): *На такому ентузіазмі заїдеш замість Карпат у лікарню*; 2) конкретний факт дії, пов'язаний з особою, що не бере участі в мовленні: — *Цього доб'єш тільки довбнею*; *З дурного, як зі святого — візьмеш небагато*. З точки зору ступеня узагальненості особи, дія може обмежуватися мовцем, а також поширюватися на групу осіб або будь-яку особу: — *До твого ідіотизму ще далеко, але ти таки зідіотієш, напевно, за це я тобі ручусь* (І. Багрянний). Можливість обмежується одним мовцем. Висловлення *Цього доб'єш тільки довбнею* вказує на віднесеність можливої дії до будь-якої особи. Зміна ступеня узагальненості залежить від лексичних засобів, які виражають будь-

який ступінь абстрактності. Наявність, наприклад, займенника *такий* сприяє посиленню узагальненості, а демонстратив *цей* конкретизує зміст висловлення, звужує узагальненість: пор. *Такий зробить все, що завгодно і Цей зробить все, що завгодно*. Власне модальний демонстратив виявляється в тих випадках, коли ім'я індивідуалізоване контекстом або ситуацією і не вимагає додаткової ідентифікації контекстом, зазвичай для позначення особи. Найчастіше трапляється експресивний демонстратив із значенням негативної оцінки [3:199].

У функції неможливості з точки зору зв'язку з конкретним дієм (мовцем, адресатом) виділяють:

1) конкретний факт дії, пов'язаний з мовцем: *І коли б мала навіть десять алмазів, то не приставиш голови Василеві* (І. Кочерга);

2) конкретний факт дії, пов'язаний з адресатом: — *Сам упадеш без підпори, довго не вистоїш!* — крикнув *Гюргію Сивоок* (П. Загребельний); 3) узагальнена ситуація, підставою для якої слугує дія особи, що не бере участі у мовленні. Головний член у таких реченнях виражається формою дієслова 2-ї особи однини майбутнього часу ДВ із заперечною часткою *не*: *Все можна змінити: дома, одягачку, воям дати іншу зброю, напхати пельку заморськими наїдками й напитками, та душу не виймеш, не вставиш іншу, чужу* (П. Загребельний). Неможливість, що стосується осіб, які не беруть участі у мовленні, істотна і для мовця, і для будь-якої особи.

З точки зору узагальненості особи можна намітити градацію від неможливості, що обмежується одним мовцем, до об'єктивної неможливості, істотної для будь-якої особи: а) неможливість дії істотна тільки для мовця, типова для даної одиничної ситуації: *Поет весняного похмілля — так він сам казав про себе і краще за нього не скажеш* (А. Кокотюха); б) ситуація конкретна, одинична, але може бути віднесена і до інших осіб: — *Лайся, не лайся, а з цілим пір'ячком ти від мене не вийдеш* (І. Кочерга).

Функція необхідності також взаємодіє з категорією персональності, оскільки за допомогою категорії особи в реченні отримують вираження особи-істоти, які безпосередньо пов'язані з необхідністю — мовець та слухач. Найбільш поширеним засобом вираження особи є займенники, які відіграють важливу роль в реалізації певних комбінацій компонентів семантики необхідності в ситуації спілкування.

Постійне використання особових займенників вводить у контекст необхідності категорію дейксиса, котра зазвичай розуміється як вка-

зівка на такі елементи ситуації, як мовець, співрозмовник, час і місце, а також все, що відноситься до акту мовлення (особи, предмети, присутні в даний момент, часові відношення) [3:6]. Дейктичний елемент визначається ситуацією безпосереднього спілкування між мовцем і слухачем [1:38].

З точки зору відношення мовця до слухача і суб'єкта дії можна виділити: 1) встановлення мовцем необхідності власних дій і вчинків. Суб'єкт може бути виражений особовим займенником 1-ї особи однини і 1-ї особи множини, якщо, крім мовця, суб'єкт дії позначає всіх осіб, які беруть участь у ситуації спілкування: *Сьогодні такий день, коли я нарешті повинен відкритися вам; Тим більше ми повинні пам'ятати про перших, хто своїм життям і здоров'ям загасив полум'я ядерного пекла — пожежників* (Урядовий кур'єр). *Сьогодні, зазначив Міністр, ми повинні бути разом, бо немає вищої цінності, ніж та, щоб Україна була шанована у світі, демократична і правова держава* (Урядовий кур'єр). Дані висловлення мають супутнє значення категоричності;

2) мовець спонукає слухача до певних дій, слухач є суб'єктом дії і виражений особовим займенником 2-ї особи: *Ти — до останньої секундочки своєї Повинен, мусиш, просто необхідний Зробити це тьмьменне горе світу Бодай на краплю менш безвихідним* (І. Драч);

3) мовець у безпосередньому спілкуванні із співрозмовником дає оцінку діяльності суб'єкта дії, який, як правило, не є учасником ситуації. Тут спонукальність ослаблена, оскільки відсутня адресованість дії суб'єкту дії. Суб'єкт дії виражається займенником 3-ї особи: *Якщо все списувати на нерви, вони (курці) повинні курити навіть уві сні* (А. Кокотюха). *У кожному типі взаємовідносин він (підприємець) повинен мати високий ступень соціальної відповідальності* (А. В. Погорілецька). Сполучення модальних лексем з інфінітивом є свого роду синтагматичною структурою, яка функціонує в оточенні певних граматичних категорій і прямо залежить від особливостей вираження цих категорій, в даному випадку від категорії персональності. Конструкції часто набувають модального значення, сполучаючись із модальними дієсловами. Дієслівно-займенниковий комплекс загалом набуває ряду дієслівних характеристик, а займенникові суб'єкти надають йому різноманітних значень, що пов'язуються із загальними характеристиками висловлення. Такі речення за семантикою являють собою єдині структури. Займенники, які входять до них, не є заміниками ні актантів, ні предикатів, вони лише утворюють разом з дієсловами єдиний комплекс [3:174].

В узагальнено-особових реченнях, які виражають функцію повинності, головний член виражається дієсловом НДВ у формі 3-ї особи множини: *На ображених воду возять; За добро добром платять.*

В узагальнено-особових реченнях з об'єктивною функцією неминучості головний член виражається дієсловом ДВ, рідше НДВ 2-ї особи однини імператива з часткою *не* або без неї. Значення неминучості підкреслюється в таких реченнях обставиною *завжди*: *Завжди чекай від нього якоїсь витівки; От так завжди: рушай у дорогу.* Іноді головний член такого типу може виражатися формою дієслова 2-ї особи однини майбутнього часу: *Завжди знайдеш роботу, коли їсти захочеться.*

У реченнях із функцією змушеності головний член виражений дієсловом у формі 2-ї особи однини без частки *не*. Змушеність у таких реченнях відноситься до будь-якої особи і підкреслюється обставиною: *Тільки з любові й терпиш його; Тільки й мимоволі й накришиш.*

Отже, категорія потенційності сполучається і взаємодіє з категорією персональності, оскільки об'єктивна модальність є необхідною конструктивною ознакою будь-якого узагальнено-особового речення. Найчастіше в потенційному значенні вживається форма 2-ї особи однини дієслова ДВ, рідше НДВ. В узагальнено-особових реченнях, які виражають функцію повинності, головний член виступає дієсловом НДВ у формі 3-ї особи множини. Іноді суб'єкт представлений формою 1-ї особи однини або множини, якщо, крім мовця, суб'єкт позначає всіх осіб, які беруть участь у ситуації спілкування. І особові займенники, і вказівні набувають різноманітних додаткових значень там, де вони виявляються надлишковими у своїх основних функціях.

1. Вольф Е. М. Грамматика и семантика местоимений / Е. М. Вольф. — М. : Наука, 1974. — 224 с.

2. Малеев Б. Г. О типах обобщенно-личного функционирования глагольных форм 2 лица единственного числа / Б. Г. Малеев // Функциональный анализ грамматических категорий и единиц. — Л. : ЛГПИ, 1976. — С. 90–124.

3. Фомина Л. М. Взаимодействие модальных глаголов со значением необходимости с грамматическими категориями времени и лица / Л. М. Фомина // Системное описание лексики германских языков. — Л. : ЛГУ, 1985. — Вып. 5. — С. 38–43.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ БАТЬКІВ У СІМ'ЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ ПОЛЬСЬКОЇ ШЛЯХТИ (на матеріалі творів І. Франка)

Трушко О. Комунікативні стратегії і тактики батьків у сім'ях представників польської шляхти (на матеріалі творів І. Франка).

В статті описано комунікативні стратегії і тактики, що характеризують мовлення батька/матері до доньки у сім'ях польської шляхти. Розкрито мовні ознаки комунікації *батько — дочка, мати — дочка.*

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовні засоби вираження.

Трушко О. Коммуникативные стратегии и тактики родителей в семьях представителей польской шляхты (на материале произведений И. Франко). В статье описаны коммуникативные стратегии и тактики, характеризующие речь отца/матери к дочери в семьях польской шляхты. Раскрыты языковые признаки коммуникации *отец — дочь, мать — дочь.*

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, языковые средства выражения.

Trumko O. Parents' communicative strategies and tactics in the Polish Szlachta representatives' families (based on I. Franko's works).

The article describes communication strategies and tactics that characterize the speech between father/mother and daughter in the families of Polish nobility. It reveals linguistic means of communication *father — daughter, mother — daughter.*

Key words: communicative strategy, communicative tactic, linguistic means of expression.

У сучасному українському мовознавстві питання міжособистісної комунікації є все ще маловивченим. Один із його аспектів — мовлення сім'ї — вимагає детального аналізу з урахуванням її соціального статусу.

Мета статті — виявити комунікативні стратегії і тактики, що реалізуються в мовленні батька до доньки та матері до доньки в сім'ях представників польської шляхти.

Джерельною базою послужили Івана Франка повість “Великий шум” (т. 22) та роман “Не спитавши броду” (т. 18), вибір яких зумов-